Dominika Kuśnierz-Krupa*, Michał Krupa**

Sokal w okresie średniowiecza. Prolegomena do badań

Sokal during the medieval period. Prolegomenon to research

Słowa kluczowe: Sokal, Ziemia Bełska, średniowiecze, lokacja

Key words: Sokal, Belz Lands, Middle Ages, town foundation

Miasto Sokal obecnie znajduje się w granicach administracyjnych Ukrainy, ale do 1951 roku było miastem położonym na terenie Polski. Wówczas to miała miejsce zmiana granic na mocy porozumienia pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich o zamianie odcinków terytoriów państwowych[1]. Miasto położone jest nad Bugiem, około 90 km na północ od Lwowa. Zanim tereny te włączono do Ukrainy, Sokal, posiadający wczesnośredniowieczną metrykę, był ważnym ośrodkiem rzemieślniczym i handlowym Ziemi Bełskiej.

Analizując stan wiedzy o historii Sokala można dotrzeć do kilku publikacji podejmujących dzieje miasta na przełomie XIX i XX wieku[2], kiedy to nastąpił jego dynamiczny rozwój, natomiast publikacji o genezie powstania miasta i jego początkach wciąż jest niewiele. Jedną z najważniejszych, a przy tym chyba najbardziej kompleksową pozycją o historii miasta wciąż pozostaje praca z przełomu XIX i XX wieku, napisana przez Bronisława Sokalskiego pt. *Powiat sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym*[3]. Autor opisuje w niej wielopłaszczyznowo, w sposób interdyscyplinarny nie tylko miasto, ale także cały powiat, a więc teren o powierzchni około 60 km^2 położony między województwem lubelskim (od zachodu), powiatem rawskim (od południowego zachodu), powiatem żółkiewskim (na południu), powiatem kamioneckim (na południowym wschodzie) oraz Wołyniem (na pół-

The town of Sokal is currently located within the administrative borders of Ukraine, but it was located in Poland until 1951. It was then that the change of borders took place on the strength of an agreement concerning the exchange of state territories between the Republic of Poland and the Soviet Union[1]. The town lies on the Bug River, approximately 90 km to the north of Lviv. Before those regions were included in Ukraine, Sokal – boasting its early-medieval origins – was an important craft and trade centre in the Belz Lands.

Analysing the state of knowledge concerning the history of Sokal, one can find some publications addressing the issue of the town history at the turn of the 19th and 20th century[2], when it started to develop rapidly; however, there are still very few publications concerning the origins of the town and its beginnings. One of the most essential, and also probably the most complex work about the history of the town is the one from the turn of the 19th and 20th century, written by Bronisław Sokalski entitled *The district of Sokal and its geographical, ethnographic, historical and economic aspects*[3]. On many planes and in an interdisciplinary way the author described not only the town, but also the whole district i.e. the area covering approximately 60 km^2, located between the Lublin Voivodeship (from the west), the Rawa district (from the south-west), the Żółkiew district (in the south), the Kamionka district (in the south-east) and Volhynia (in the north and east). The

* dr hab. inż. architekt, Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej

** dr inż. arch., Zakład Urbanistyki i Architektury, Wydział Budownictwa, Inżynierii Środowiska i Architektury Politechniki Rzeszowskiej

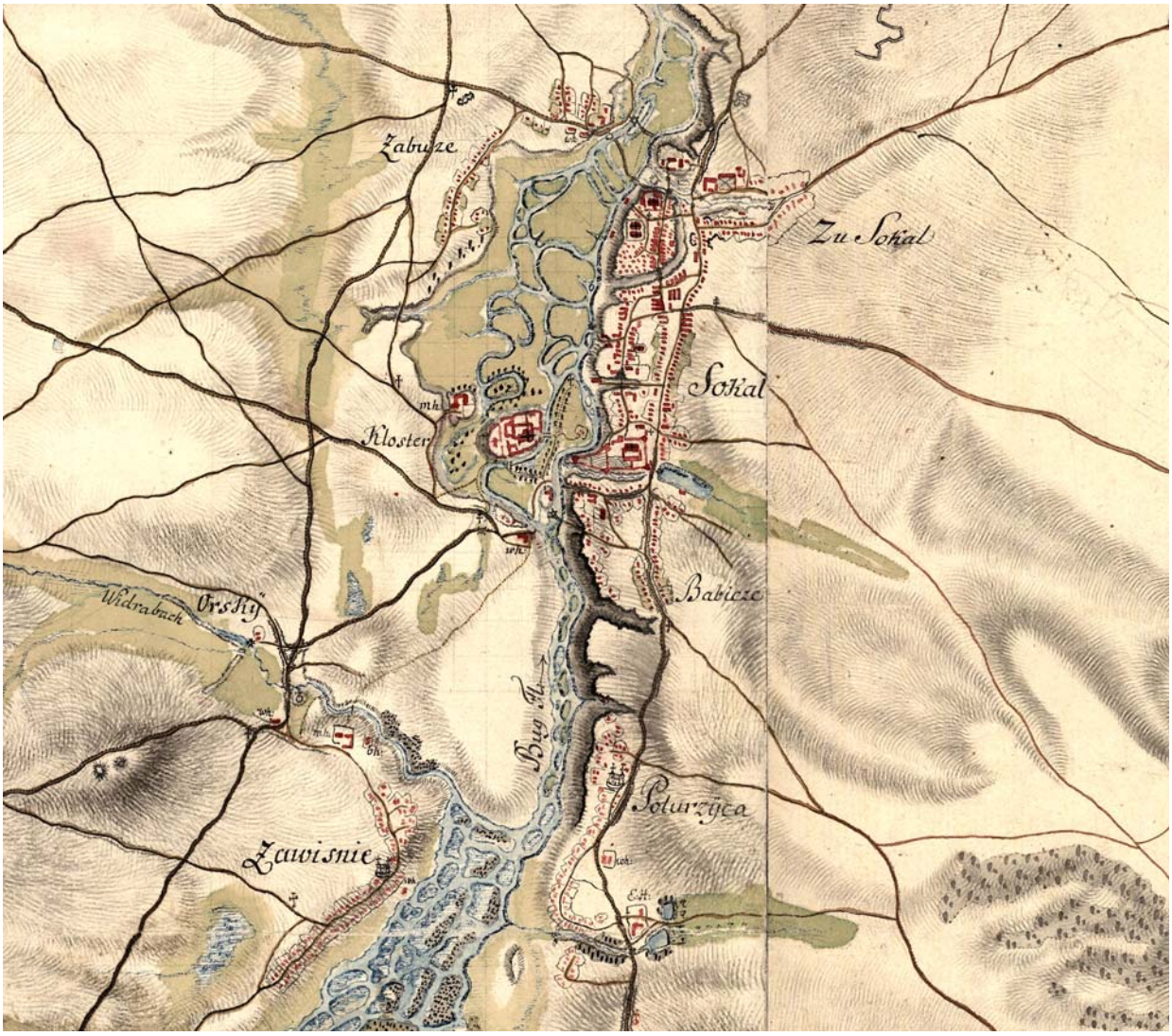
* *dr hab. inż. architekt, Institute of History of Architecture and Monument Conservation, Department of Architecture, Cracow University of Technology*

** *dr inż. arch., Unit of Urban Design and Architecture, Department of Building, Environmental Engineering and Architecture Rzeszow University of Technology*

Cytowanie / Citation: Kuśnierz-Krupa D., Krupa M. Sokal during the medieval period. Prolegomenon to research. Wiadomosci Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation 2016;46:43-52

Otrzymano / Received: 15.01.2016 • Zaakceptowano / Accepted: 06.02.2016 **doi:10.17425/WK45SOKAL**

Praca dopuszczona do druku po recenzjach *Article accepted for publishing after reviews*

Ryc. 1. Sokal na mapie Miega (inaczej Pierwsze Zdjęcie Wojskowe Galicji) z lat 1779–1783, org. [w:] Kriegsarchiv – Archiwum Wojskowe w Wiedniu, sygn. BIXa.390, arkusze XXII, XXIII, scan kolorowy [w:] Archiwum Katedry HAUiSzP WA PK

Fig. 1. Sokal on Mieg's Map (otherwise: the First Military Photograph of Galicia) from the years 1779–1783, org. [in:] Kriegsarchiv – Military Archive in Vienna, sign. BIXa.390, sheet XXII, XXIII, colour scan [in:] Archive of the Chair of HAUiSzP WA PK

nocy i wschodzie). Kolejne dwie publikacje, w których można szukać informacji o historii powstania Sokala, powstały w latach 90. XX wieku. Są to prace Aleksandra Świeżawskiego pt. *Ziemia Bełska. Zarys dziejów politycznych do roku 1462*[4] oraz Andrzeja Janeczka *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII wieku*[5]. Ważne informacje można pozyskać także analizując dokumenty archiwalne (po łacinie) zebrane przez Irenę Sułkowską-Kuraś oraz Stanisława Kurasia i wydane w kilkutomowym *Zbiorze Dokumentów Małopolskich*[6].

Według ustaleń archeologów, którzy prowadzili badania na przedmiotowym terenie[7], Sokal był nadbużańskim wczesnośredniowiecznym grodem, funkcjonującym tutaj już zapewne w IX wieku. Nie było to jedyne osadnictwo w tym rejonie, gdyż rzeka sprzyjała powstawaniu na obu jej brzegach osad i grodów. Poza Sokalem na tych terenach lokowano także Horodło oraz Dobraczyn[8]. Ciekawą hipotezę przedstawia część badaczy (m.in. A.V. Longinov i za nim Aleksander Świe-

next two publications in which one can look for information about the history and the origins of Sokal were written in the 1990s. They are: the work by Aleksander Świeżawski, entitled *Belz Lands. An Outline of Political History till 1462*[4], and another by Andrzej Janeczek: *Settlement in the Polish-Russian Borderlands. Belz Voivodeship from the End of the 14th to the Beginning of the 17th century*[5]. Important information can also be obtained by analysing archive documents (in Latin) collected by Irena Sułkowska-Kuraś and Stanisław Kuraś, and published in several volumes of the *Collection of Lesser Poland Documents*[6].

According to the findings of archaeologists who carried out research in the area in question[7], Sokal was an early-medieval fort on the River Bug, which may already have functioned here in the 9th century. It was not the only settlement in the area, since the river provided favourable conditions for establishing settlements and forts on both its banks. Besides Sokal, also Horodło and Dobraczyn were founded in this region[8]. An interesting

żawski), którzy utożsamiają Sokal z dawnym grodem Wsiewołoż, inaczej Sewołoż[9]. Gród ten był we władaniu Dawida, syna księcia włodzimierskiego Igora, który do 1099 roku panował nad całym księstwem włodzimierskim. Hipoteza ta nie jest do końca potwierdzona, ale jest wysoce prawdopodobna, gdyż nazwa Sokal pojawia się w źródłach stosunkowo późno[10].

Wracając jednak do problematyki samego grodu, to był on zapewne zlokalizowany na prawnym brzegu Bugu, broniąc przeprawy rzecznej, podobnie jak podgrodzie i osada targowa, o której wspomina A. Janeczek[11].

Pierwsze informacje źródłowe o mieście Sokal pochodzą z 2. połowy XIV wieku. Zostało ono pierwszy raz wymienione z nazwy („Sokal") w dokumencie z 1377 roku, w którym Władysław, książę opolski i ruski, ustanawia dla kupców z Litwy skład soli w mieście Bełzie[12]. Dwadzieścia lat później, w 1397 roku, Sokal ponownie zostaje wspomniany (*in districtu Sokaliensi*), tym razem w dokumencie nadania przez Siemowita, księcia płockiego i bełskiego wsi Perwiatycze, Bodziaczów i Leszczatów położonych w Ziemi Bełskiej braciom Janowi i Borzysławowi[13].

Sokal w opisywanym okresie leżał na kilku ważnych traktach komunikacyjnych oraz był połączony drogami lokalnymi z okolicznymi osadami. Przez miasto prowadził trakt z Bełza oraz Lwowa do Porycka (przez Świtarzów i Steniatyn) i dalej w kierunku Łucka i Kijowa oraz droga łącząca Busk z Hrubieszowem, która w Sokalu rozwidlała się, tworząc połączenie m.in. z Tyszowcami[14]. Drogi lokalne łączyły Sokal ze Starogrodem, położonym na północny zachód od miasta; z Kamionką, oddaloną około 35 km na południe oraz ze zlokalizowanymi również na południu Mostami.

Parafia w Sokalu powstała na przełomie XIII i XIV wieku (przed 1409 rokiem), gdyż dokumenty archiwalne z lat 1409–1424 wspominają o Stanisławie, rektorze kościoła w Sokalu (*Stanislao rectore ecclesiae in Sokal*)[15]. Fundatorem kościoła pw. NMP (św. Piotra i Pawła, Jana Apostoła), który w okresie średniowiecza podlegał pod namiestnictwo w Bełzie[16], był książę Siemowit IV[17].

Lokacja Sokala została przeprowadzona 9 lipca 1424 roku w Bełzie przez wymienionego wyżej księcia Siemowita IV, który w tym samym okresie lokował w Ziemi Bełskiej także sześć innych miast: Busk, Horodło, Grabowiec, Tyszowce, Potylicz oraz Rachanie[18].

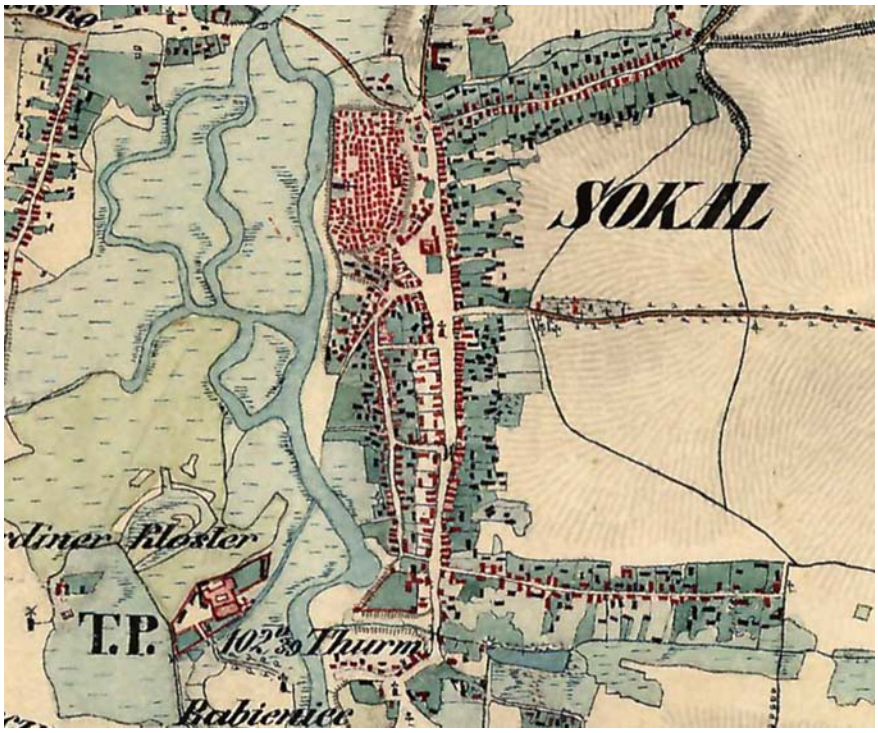
Sokal w wyniku lokacji otrzymał prawo magdeburskie,

hypothesis has been put forward by some scientists (e.g. A.V. Longinov and after him Aleksander Świeżawski), who identified Sokal with the old fort of Wsiewołoż or Sewołoż[9]. The fort was ruled by David, son of Igor the Prince of Vladimir, who ruled the whole Duchy of Vladimir until the year 1099. The hypothesis has not been fully confirmed, but it is highly likely since the name of Sokal appears in the sources relatively late[10].

Coming back to the issue of the town itself, it may have been located on the right bank of the River Bug defending the river ford, like the outer and the trade settlements mentioned by A. Janeczek[11].

The first source information concerning the town of Sokal comes from the 2nd half of the 14th century. For the first time it was mentioned by name ("Sokal") in a document from 1377, in which Władysław, the Duke of Opole and Rus, introduced the staple right for salt for the merchants from Lithuania in the town of Belz[12]. Twenty years later, in the year 1397, Sokal was mentioned again (*in districtu Sokaliensi*), this time in a document signed by Siemowit, the Duke of Płock and Belz, granting the villages of Perwiatycze, Bodziaczów and Leszczatów located in the Belz Lands to brothers Jan and Borzysław[13].

During the described period Sokal was located along several important communications routes and was linked to local settlements by means of local roads. A route from Belz and Lviv to Poryck (via Świtarzów and Steniatyn) ran through the town and further towards Łuck and Kiev; as well as the road linking Busk with Hrubieszow, which forked in Sokal creating a connection with e.g. Tyszowce[14]. Local roads

Ryc. 2. Sokal na Drugim Zdjęciu Wojskowym Galicji z lat 1806–1869, org. [w:] Kriegsarchiv – Archiwum Wojskowe w Wiedniu, scan kolorowy [w:] Archiwum Katedry HAUiSzP WA PK

Fig. 2. Sokal in the Second Military Photograph of Galicia from the years 1806–1869, org. [in:] Kriegsarchiv – Military Archive in Vienna, colour scan [in:] Archive of the Chair of HAUiSzP WA PK

Ryc. 3. Sokal – Stare Miasto, fragment planu katastralnego z 1887 roku, org. [w:] Archiwum Państwowe we Lwowie, s.v., wersja cyfrowa [w:] archiwum prywatne

Fig. 3. Sokal – Stare Miasto, fragment of the cadastral plan from 1887, org. [in:] State Archive in Lviv, s.v., digital version [in:] private archive

które zostało mu nadane w akcie sprzedaży przez księcia Siemowita IV wójtostwa mieszczaninowi krakowskiemu Mikołajowi Schönwaldowi („My Siemowit starszy, z bożej łaski książę Mazowsza, władca Rusi oraz ziem płockiej, rawskiej, sochaczewskiej, gostyńskiej, płońskiej, pan i dziedzic wiski i bełski, itd. oznajmiamy treścią niniejszego pisma wszystkim zainteresowanym, że mając na uwadze dobra naszego księstwa zwłaszcza w obrębie ziemi ruskiej i chcąc zatem, by powyższe dobra naszego księstwa osiągnęły korzystny wzrost i mogły w odpowiedni sposób być doprowadzone do obfitych zysków, lokujemy dzięki łaskawości Bożej obecnie miasto zwane pospolicie Sokal i postanowiliśmy, żeby je lokować")[19]. Przedmiotowy dokument jest jednym z najważniejszych aktów związanych ze średniowiecznymi dziejami miasta. Z jego treści możemy wnioskować, że miasto Sokal istniało już wcześniej.

Na mocy wspomnianej transakcji sprzedaży sokalskiego wójtostwa Mikołaj Schönwald otrzymał „cztery łany pól pełnej miary". Można domniemywać, że

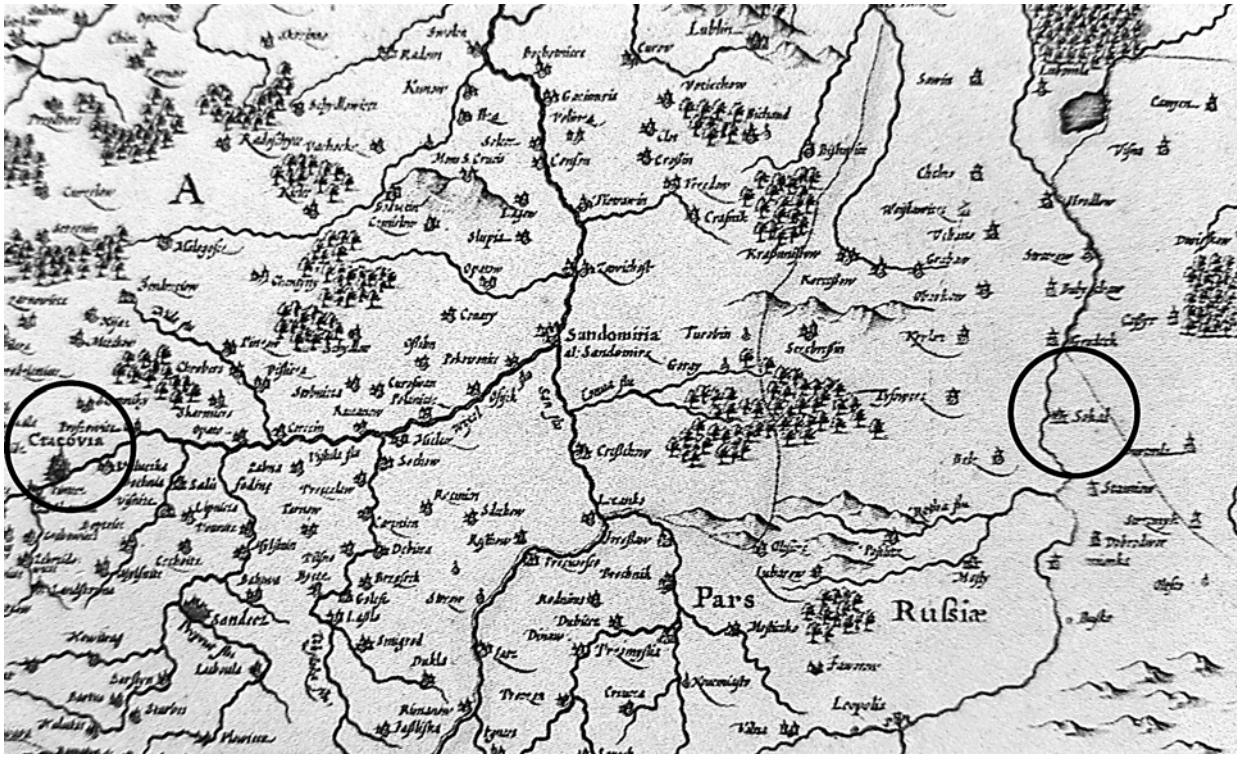
linked Sokal with Starogrod located to the north-west of the town; with Kamionka lying about 35 km further south; and with Mosty also located in the south.

The parish in Sokal was established at the turn of the 13th and 14th century (before the year 1409), since the archive documents from the years 1409–1424 mentioned Stanisław, the rector of the church in Sokal (*Stanislao rectore ecclesiae in Sokal*)[15]. The church of Our Lady (St. Peter and Paul, Joh the Apostle) which during the Middle Ages was subordinate to two in Belz[16], was founded by Duke Siemowit IV[17].

Sokal was granted its town rights on July 9, 1424, in Belz by the above mentioned Duke Siemowit IV, who also founded six other towns: Busk, Horodło, Grabowiec, Tyszowce, Potylicz and Rachanie in the Belz Lands within that period[18].

Sokal was granted its town rights under the Magdeburg Law which was confirmed in the act of sale of the aldermanship to a Krakow burgher Mikołaj Schönwald signed by Duke Siemowit IV ("We, Siemowit the elder, by the grace of God the Duke of Masovia, the ruler of Ruthenia and the lands of Płock, Rawa, Sochaczew, Gostyń, Płońsk, the lord and heir to Wizna and Bełz, etc. announce by this writ to all who are interested, that bearing in mind the prosperity of our Duchy particularly within the lands of Rus, and wishing those estates of our Duchy to reach advantageous growth and to be properly led to attain abundant profits, now thank to God's mercy we found a town commonly known as Sokal, and we have decided to establish it")[19]. The quoted document is one of the most important deeds connected with the medieval history of the town. Its contents led us to the conclusion that the town of Sokal had existed earlier.

According to the already mentioned deed of sale of the Sokal aldermanship, Mikołaj Schönwald received "four lans of fields in full measure". It can be assumed that the lan mentioned in the foundation charter was the so called 'greater' or Franconian (German) lan that was used in medieval Lesser Poland[20]. Such a lan meas-

Ryc. 4. Fragment Mapy Polski Henricusa Hondiusa z 1620 r. Na Mapie autor zaznaczył lokalizację Sokala. Kopia w archiwum KHAUiSZP WA PK, s.v.

Fig. 4. Fragment of the Map of Poland by Henricus Hondius from 1620. The author marked the location of Sokal on the Map. Copy in the archive of KHAUiSZP WA PK, s.v.

w akcie lokacyjnym jest mowa o łanie tzw. większym, inaczej frankońskim (niemieckim), którego używano w średniowiecznej Małopolsce[20]. Łan ten liczył 43,5 morgów, co wynosi ok. 23–28 ha[21]. Prócz wymienio-

ured 43.5 morgen which equals app. 23–28 ha[21]. Besides the already mentioned lans, the alderman was to be the owner of the municipal baths: ("…In this urban centre that is town, owing to the mature decision and

Ryc. 5. Fragment Mapy Polski Johna Speeda z 1626 r. Na Mapie autor zaznaczył lokalizację Sokala. Kopia w archiwum KHAUiSZP WA PK, s.v.

Fig. 5. Fragment of the Map of Poland by John Speed from 1626. The author marked the location of Sokal on the Map. Copy in the archive of KHAUiSZP WA PK, s.v.

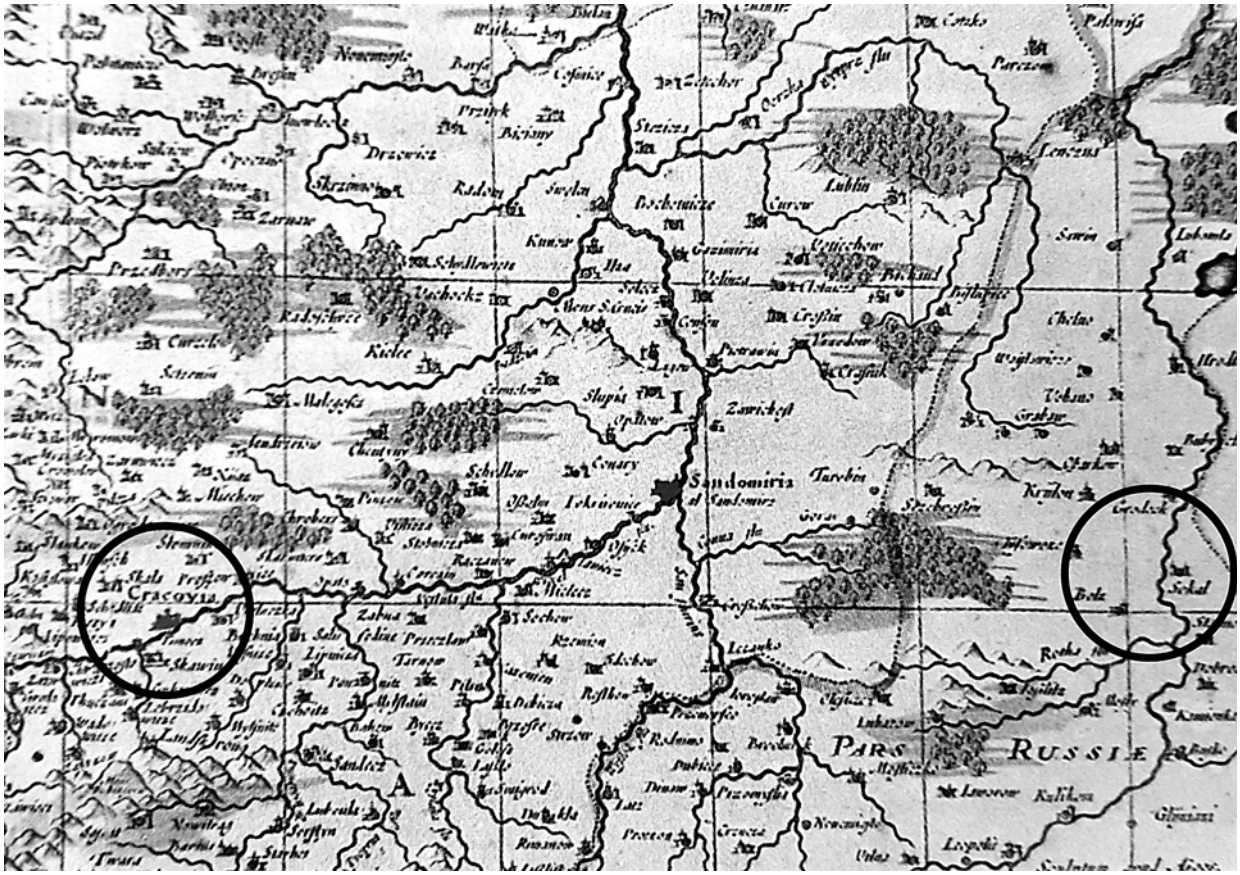
nych łanów wójt miał być właścicielem łaźni miejskiej: („…W tym bowiem ośrodku miejskim czyli mieście dzięki dojrzałej decyzji i zbawiennej radzie naszych urzędników, urząd wójta wraz z czterema łanami pól pełnej miary i z łaźnią powyższego miasta […] sprzedaliśmy na wieki przezornemu i szlachetnemu mężowi Mikołajowi Schonwald…"). Trudno na podstawie zacytowanego fragmentu aktu stwierdzić, czy wspomniana łaźnia już w Sokalu istniała, czy był to przywilej dotyczący łaźni, która miała w przyszłości powstać. Można jednak przypuszczać, że skoro Sokal przed lokacją na prawie magdeburskim był już większym skupiskiem, to tego typu obiekt w mieście już funkcjonował. Wiadomo wszakże, że pierwsze łaźnie na ziemiach polskich pojawiały się już w X wieku[22], a w okresie średniowiecza łaźnia istniała w każdym mieście i wsi. W większych ośrodkach było ich nawet kilka[23]. Wójt z tytułu własności pobierał opłaty za korzystanie z łaźni, co dawało mu duże dochody. Z opłat zwolnieni byli jedynie podopieczni szpitali oraz czeladnicy[24]. W akcie lokacyjnym wskazano także, że wójt otrzymuje połowę jatek mięsnych oraz straganów piekarzy i szewców, co miało stanowić dla niego dodatkowy dochód. Podobnie jak zyski w postaci „co szóstego denara […] czynszu rocznego na św. Marcina", który książę pobierał z każdego łanu ziemi położonej w granicach miasta oraz poza miastem, na terenach, które zdołał skolonizować. Mikołaj Schönwald dostał również od księcia przywilej budowania nowych młynów na Bugu oraz okolicznych potokach. Młyny te miały być dostępne dla mieszkańców miasta („…wszyscy mieszczanie powyższego miasta będą mogli mleć wszelkiego rodzaju zboże w jego młynie, bez żadnej przeszkody i zajmowania i zabierania ziarna jęczmienia…"), a zmielone weń zboże winno być dostarczone do młyna książęcego. Wójt miał

salutary advice of our officials, the office of alderman with four lans of fields in full measure and with the baths in the above town […] we have sold forever to the prudent and noble Mikołaj Schonwald…"). On the basis of the quoted fragment of the deed it is difficult to state whether the mentioned baths had already existed in Sokal, or if it was a privilege referring to the baths that was to be built in the future. It can also be assumed that since Sokal before being granted its town rights according to the Magdeburg Law had already been a larger centre, such an object must have functioned in the town. After all, it is known that the first baths in the Polish territories appeared as early as the 10th century[22], and during the medieval period baths existed in every town and village. In larger centres there were even several[23]. From property rights, the alderman collected fees for using the baths, which provided him with a large income. Only hospital residents and apprentices were exempt from payment[24]. It was also stated in the foundation deed, that the alderman was to receive half of the meat stalls as well as bakers' and cobblers' stalls, which was to bring him additional income. Just like profits in the form of "every six denarius […] of the yearly rent on St. Martin's day" which the duke collected from each lan of land located within the town limits, and outside the town in the areas which he managed to colonise. The Duke granted Mikołaj Schönwald the privilege to build new watermills on the Bug and local streams. The mills were to be available to all the town inhabitants ("…all burghers of the above town will be allowed to grind all types of grain in its mill, without any obstacle or distraining or taking barley corn…"), and the corn ground there ought to be delivered to the duke's mill. The alderman also had a right to build hammer-mills on the Bug River

Ryc. 6. Fragment mapy Polski Claesa Janszoona Visschera z 1630 r. Na mapie autor zaznaczył lokalizację Sokala. Kopia w archiwum KHAUiSZP WA PK, s.v.

Fig. 6. Fragment of the map of Poland by Claes Janszoon Visscher from 1630. The author marked the location of Sokal on the map. Copy in the archive of KHAUiSZP WA PK, s.v.

Ryc. 7. Fragment mapy Polski Nicolaesa Visschera z 1630 r. Na mapie autor zaznaczył lokalizację Sokala. Kopia w archiwum KHAUiSZP WA PK, s.v.

Fig. 7. Fragment of the map of Poland by Nicolaes Visscher from 1630. The author marked the location of Sokal on the map. Copy in the archive of KHAUiSZP WA PK, s.v.

ponadto prawo budowy stępów na Bugu i jego dopływach („Podobnie i koła tkaczy, krawców czy szewców, inaczej zwane stępy w powyższej rzece Bugu i w innych rzeczkach, […] tam, gdzie powyższemu wójtowi miejsce wyda się odpowiedniejsze, może on je zbudować…"). Stępy były to proste urządzenia do rozgniatania, rozdrabniania lub ubijania za pomocą drewnianego pala – stępora, uderzającego w wydrążenie w drewnianej kłodzie zwanej stępornią. Pierwsze stępy o napędzie wodnym pojawiły się w XIV wieku. Budowane były przy młynach zbożowych lub jako osobne pomieszczenia z własnym kołem wodnym. Stosowano je w przetwórstwie surowców żywnościowych, we włókiennictwie oraz w skórnictwie do garbowania skór[25]. Według aktu lokacyjnego budowa stępów miała być finansowana w połowie przez wójta, a w połowie przez księcia. W związku z tym na tej samej zasadzie uzgodniono podział dochodu z ich funkcjonowania.

Cytowany wyżej akt lokacyjny Sokala przynosi jeszcze inne ciekawe informacje o początkach tego ośrodka oraz o kolejnych przywilejach, jakie od księcia otrzymał Mikołaj Schönwald. Przywilejem takim było m.in. dziedziczne prawo wyrębu drzew w celu pozyskania materiału do budowy domów, a także budowy hut w miejscach lokalizacji złóż: („…ponadto dajemy powyższemu Mikołajowi i jego prawowitym następcom i wszystkim żyjącym w wyżej wymienionym mieście lub poza nim, swobodę i pełne prawo wycinania dębów na

and its tributaries ("Similarly also circles of weavers, tailors or cobblers, otherwise called hammer-mills in the above river Bug and other streams, […] where the above alderman will deem the place more suitable, he can have them built…"). Hammer-mills were simple devices for crushing, pounding or beating by means of a wooden pole – the pestle striking a hollowed-out log mortar. The first water-powered hammer-mills appeared in the 14th century. They used to be built by corn mills or separately with their own water wheels. They were used for food processing, weaving and leather making for tanning the hides[25]. According to the foundation deed, building hammer-mills was to be financed in half by the alderman, and in the other half by the duke. Because of that the division of profits from its functioning was divided in the same way.

The above quoted foundation charter of Sokal offers other interesting information about the beginnings of this centre, and about further privileges which Mikołaj Schönwald received from the duke. One such privilege was e.g. a hereditary right to cut down trees in order to obtain material for building houses, or to build primitive smelting plants in places where metal deposits were located: („…moreover we give the said Mikołaj and his lawful heirs, and all those living in the above mentioned town or outside it, freedom and full rights to fell oaks to build their houses and to fell trees

budowę swych domów a także wyrębu drzew w gajach i lasach na użytek domowy i na opał. Ponadto chcemy powyższego Mikołaja i jego prawowitych następców, darem i łaską naszej książęcej hojności wspomóc, by mógł on prymitywne huty, jeśli znajdzie kopaliny w obrębie powyższego miasta w lasach lub gdziekolwiek indziej, zbudować i urządzić, a połowę zysków pochodzącą z powyższych prymitywnych hut zabierać dla siebie i swych następców…"). Wójt był ponadto najwyższym sędzią i miał prawo wydawania wyroków we wszelkich sprawach, zarówno cywilnych jak i karnych („…Powyższy Mikołaj i jego prawowici następcy będą mieć wszelką i pełną władzę osądzania wszystkich spraw tak wielkiej jak i małej wagi, cywilnych i karnych dokonanych w obrębie tego miasta i krzywd komukolwiek wyrządzonych…"). Wójt otrzymał także od władcy jedną łąkę położną między polami miejskimi oraz prawo posiadania jednego rybaka, który mógł łowić ryby w Bugu. Książę darował również Schönwaldowi wolny od obciążeń budynek zlokalizowany w mieście, w którym znajdowała się słodownia i browar: „…Powyższy Mikołaj i jego następcy będzie miał we wspomnianym już mieście jeden wolny dom od obciążeń wraz z słodownią i browarem, tenże dom i powyższą słodownię i browar sam Mikołaj i jego następcy mogą sprzedać i zamieniać…". Piwowarstwo w okresie średniowiecza stało się szybko jednym z ważniejszych zajęć mieszczaństwa, toteż niemal w każdym większym i mniejszym mieście znajdowały się browary. Lokalizowano je zwykle, wraz ze słodowniami, w pobliżu głównych ulic lub na tyłach bloków zabudowy przyrynkowej[26].

Układ urbanistyczny pierwotnego Sokala z okresu opisywanej wyżej lokacji nie zachował się. Część badaczy sugeruje, że samo miasto przed rokiem 1519, kiedy to miała miejsce słynna bitwa pod Sokalem pomiędzy wojskami polsko-litewskimi a Tatarami, było zlokalizowane na lewym brzegu rzeki[27]. W wyniku walk, które właśnie tam się rozpętały, miasto zostało doszczętnie zniszczone. Dla wsparcia tej tezy przytacza się m.in. *Kronikę* napisaną przez Bernarda Wapowskiego, w której autor wspomina, że „…Polacy nie czekając na znak do rozpoczęcia bitwy, zaczęli przeprawiać się przez rzekę Bug, wówczas stanęły naprzeciw nich oddziały Tatarów, gotowe do ataku z łukami. Po lewej stronie rzeki był brzeg, na którym stanęły oddziały krymskie, a miasto zostało spalone przez Tatarów…"[28].

Okres 2. połowy XVI wieku to czas, kiedy Sokal był odbudowywany. Tym razem miasto zlokalizowano na prawym brzegu rzeki i taki jego obraz zanotowano na XVIII-wiecznej mapie Miega z lat 1779–1783 (zwanej także Pierwszym Zdjęciem Wojskowym Galicji, ryc. 1) oraz na XIX-wiecznych planach: Drugim Zdjęciu Wojskowym Galicji (ryc. 2) i planie katastralnym (ryc. 3). Otrzymało wówczas zdefiniowany, ortogonalny układ urbanistyczny z prostokątnym rynkiem z kościołem parafialnym usytuowanym w bloku przekątniowym.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że dzieje Sokala w okresie średniowiecza nie zostały do końca rozpoznane przez polskich badaczy. Problematyka ta

in woods and forests for home use and for firewood. Moreover we would like to support the said Mikołaj and his lawful heirs with the gift and the grace of our princely generosity, so that he could build and furnish smelting plants if he finds ore within the above town in woods or elsewhere, and half the profit obtained from the above primitive smelting plants take for himself and his heirs…"). The alderman was also the supreme judge and had the right to pronounce sentences in all cases, both civil and criminal ("…The said Mikołaj and his lawful heirs will have all and full authority to judge any cases both petty and serious, civil and criminal committed within the town, and injustice done to anyone…"). The alderman was also given from his lord one meadow situated between municipal fields and the right to have one fisherman who could fish in the Bug. The duke gave Schönwald an unencumbered building in the town, which housed a Malthouse and a brewery: "…The said Mikołaj and his heirs will have in the above mentioned town one unencumbered house with a malt house and a brewery; that house with the said malt house and brewery Mikołaj himself and his heirs can sell or exchange…". During the medieval period brewing beer quickly became one of the most important occupations of the burghers, so breweries could be found in almost every larger or smaller town. Together with malt houses, they were usually located close to main streets or at the back of the market building blocks[26].

The urban layout of the original Sokal from the period of the above described foundation has not been preserved. Some scientists suggest that before the year 1519, when the famous battle of Sokal took place between the Polish-Lithuanian army and the Tartars, the town itself was located on the left bank of the river[27]. As a result of the fight which ensued there, the town was completely destroyed. Such a thesis seems to be supported by e.g. the *Chronicle* written by Bernard Wapowski, in which the Author mentioned that: "…the Poles did not wait for the battle to begin, but started to cross the river Bug, and then were faced by the Tartar troops ready to attack with their bows. On the left side of the river was the bank on which the Crimean troops stood, and the town was burnt by the Tartars…"[28].

The 2nd half of the 16th century was the time when Sokal was being rebuilt. That time the town was located on the right bank of the river and such an image was recorded on the 18th-century Mieg's Map from the years 1779–1783 (also known as the First Military Photograph of Galicia, fig. 1) and on the 19th-century maps: the Second Military Photograph of Galicia (fig. 2) and the cadastral plan (fig. 3). It was then given the defined, orthogonal urban layout with the rectangular market square and the parish church situated in the diagonal block.

In the conclusion it ought to be admitted that the history of Sokal during the medieval period has not been fully examined by Polish scientists. The issues require further studies which should be preceded by

wymaga dalszych studiów, które winny być poprzedzone dogłębnymi badaniami archeologicznymi. Badania te oczywiście z racji wysokiego stopnia zainwestowania terenów w mieście będą utrudnione. Warto jednak pokusić się o zintensyfikowanie studiów archeologicznych, historycznych i urbanistycznych w zakresie genezy powstania miasta oraz jego pierwotnego układu urbanistycznego. Sokal był w przeszłości znaczącym ośrodkiem miejskim. Wskazują na to m.in. archiwalne mapy Polski Henricusa Hondiusa, Johna Speeda, Claesa Janszoona Visschera oraz Nicolaesa Visschera z początków XVII wieku, na których zaznaczono miasto, obok innych ważnych ośrodków, takich jak m.in. Kraków i Lwów. Należy zatem zadbać o zachowanie tradycji, krajobrazu kulturowego oraz zabytków tego polskiego miasta, nawet jeżeli obecnie położone jest poza granicami kraju.

tłumaczenie aktu lokacyjnego Sokala z łaciny: dr hab. Krzysztof Pawłowski

thorough archaeological research. Naturally the latter, because of the high degree of investment within the town area, will be rather difficult. However, it is worth intensifying the archaeological, historical and urban studies concerning the origins of the town and its primary urban layout. In the past Sokal used to be a significant urban centre. It is indicated by e.g. archive maps of Poland by Henricus Hondius, John Speed, Claes Janszoon Visscher and Nicolaes Visscher from the beginning of the 17th century, in which the town was marked besides other important centres, such as e.g. Kraków and Lviv. Therefore, care should be taken to preserve the traditions, cultural landscape and monuments of this Polish town, even though currently it is located beyond our borders.

translation of the foundation charter of Sokal from Latin: dr hab. Krzysztof Pawłowski

BIBLIOGRAFIA

[1] Bogucka M., Samsonowicz H. Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej. Ossolineum, Warszawa, 1986.

[2] Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku. T. I, II, A. Mączak (red.), Warszawa, 1981.

[3] Gloger Z. Encyklopedia staropolska. Wyd. Piotr Laskauer, W. Babicki, Warszawa, 1900.

[4] Janeczek A. Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII wieku. Instytut archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 1993.

[5] Kronika Bernarda Wapowskiego z Radochoniec, kantora katedr. krakowskiego. Część ostatnia. Czasy podługoszowskie obejmująca (1480–1535). Wyd. J. Szujski, Nakł. Akademii Umiejętności, Kraków, 1874.

[6] Kuśnierz-Krupa D. Sokal nad Bugiem w świetle mapy Miega. Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation 2013;33:86-90.

[7] Kuśnierz-Krupa D. XIX-wieczny Sokal – zapomniane Galicyjskie miasto na Kresach. Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation 2014; 37:45-53.

[8] Malczewski J. Miasta między Wisłoka, a Sanem do początku XVI wieku. Stowarzyszenie „Pro Carpathia", Rzeszów, 2006.

[9] Piekosiński F. O łanach w Polsce wieków średnich. Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 1887.

[10] Sokalski B. Powiat sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym. Wyd. Wł. Dzieduszycki, Lwów, 1899.

[11] Sułkowska-Kuraś I., Kuraś S. Zbiór Dokumentów Małopolskich. Cz. IV, V, VI, Instytut Historii PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1969 oraz 1970.

[12] Świeżawski A. Ziemia Bełska. Zarys dziejów politycznych do roku 1462. Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa, 1990.

[13] Zachariewicz J. Wycieczka w powiat Sokalski. Teka Konserwatorska: Rocznik Koła C.K. Konserwatorów Starożytnych Pomników Galicyi Wschodniej. Nakł. Koła C.K. Konserwatorów, Lwów, 1892.

[1] Dz.U. 1952, nr 11, poz. 63.

[2] M.in. J. Zachariewicz, *Wycieczka w powiat Sokalski*, [w:] Teka Konserwatorska: Rocznik Koła C. K. Konserwatorów Starożytnych Pomników Galicyi Wschodniej, Wyd. Nakł. Koła C.K. Konserwatorów, Lwów 1892; D. Kuśnierz-Krupa, *Sokal nad Bugiem w świetle mapy Miega*, „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation" nr 33/2013, Wyd. ZG SKZ, Wrocław–Warszawa 2013, ss. 86–90; D. Kuśnierz-Krupa, *XIX-wieczny Sokal – zapomniane Galicyjskie miasto na Kresach*, [w:] „Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation" nr 37/2014, Wyd. ZG SKZ, Wrocław–Warszawa 2014, ss. 45–53.

[3] B. Sokalski, *Powiat sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym*, Wyd. Wł. Dzieduszycki, Lwów 1899.

[4] A. Świeżawski, *Ziemia Bełska. Zarys dziejów politycznych do roku 1462*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa 1990.

[5] A. Janeczek, *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII wieku*, Wyd. Instytut archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1993.
[6] I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, *Zbiór Dokumentów Małopolskich*, cz. IV, V, VI, Wyd. Instytut Historii PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969 oraz 1970.
[7] A. Janeczek, op. cit., s. 223.
[8] Ibidem, s. 138.
[9] A. Świeżawski, op. cit., s. 23.
[10] Z kolei A. Janeczek za A. Cynkałowskim wysuwa przypuszczenie, że staroruski Wsiewołoż to Litowiż.
[11] A. Janeczek, op. cit., s. 224.
[12] I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, *Zbiór dokumentów…*, op. cit., t. IV, dok. 1038.
[13] Ibidem, dok. 1127.
[14] A. Janeczek, op. cit., mapa nr 9.
[15] I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, *Zbiór dokumentów małopolskich*, Wyd. Instytut Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, t. V, dok.1223 oraz dok. 1351.
[16] Idem, *Zbiór dokumentów małopolskich*, Wyd. Instytut Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1974, t. VI, dok.1847.
[17] A. Janeczek, op. cit., s. 52.
[18] Ibidem, s. 221.
[19] I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, *Zbiór dokumentów…*, op. cit., t. V, dok. 1348.
[20] F. Piekosiński, *O łanach w Polsce wieków średnich*, Wyd. Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1887, s. 30 i n.
[21] ibidem, s. 10–11.
[22] Z. Gloger, *Encyklopedia Staropolska*, Wyd. Piotr Laskauer, W. Babicki, Warszawa 1900, s.v.
[23] J. Malczewski, *Miasta między Wisłoką a Sanem do początku XVI wieku,* Wyd. Stowarzyszenie „Pro Carpathia", Rzeszów 2006, s. 337.
[24] M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej,* Wyd. Ossolineum, Warszawa 1986, op. cit., s. 281.
[25] *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, A. Mączak (red.), t. II, Warszawa 1981, s.v.
[26] Ibidem, s. 71.
[27] M.in. B. Sokalski oraz A. Janeczek.
[28] *Kronika Bernarda Wapowskiego z Radochoniec, kantora katedr. krakowskiego. Część ostatnia. Czasy podługoszowskie obejmująca (1480–1535),* Wyd. J. Szujski, Nakł. Akademii Umiejętności, Kraków 1874, s. 161.

Streszczenie

Niniejszy artykuł dotyczy początków miasta Sokala, które obecne leży w granicach administracyjnych Ukrainy, a do 1951 roku należało do Polski. Miasto zlokalizowane jest około 90 km na północ od Lwowa. Sokal istniał już zapewne w IX wieku i był jednym z wczesnośredniowiecznych nadbużańskich grodów. Jednak jego lokacja na prawie magdeburskim została przeprowadzona dopiero w pierwszej ćwierci XV wieku przez księcia Siemowita IV, który lokując miasto sprzedał dziedziczny urząd wójta mieszczaninowi krakowskiemu Mikołajowi Schönwaldowi.

Abstract

This article concerns the beginnings of the town of Sokal, which currently is located within administrative boundaries of Ukraine, but until 1951 belonged to Poland. The town is located approximately 90 km to the north of Lviv. Sokal must already have existed in the 9th century and was one of the early-medieval towns on the Bug River. However, it was granted the town rights under the Magdeburg Law only in the first quarter of the 15th century by Prince Siemowit IV who, having established the town, sold the hereditary office of the alderman to a Krakow burgher, Mikołaj Schönwald.